

man kom först till tals, ren och frisk som alltid, i 100:de psalmen. Så följde moderniteter, Wikander, Gottfrid Berg, Thyrestam och Söderholm. Utan att förringa de andra tror jag att Thyrestams »Gläd dig, du Kristi brud» fick min kärlek jämte Söderholms »Ande som utgår av Fadern», den förra sjungen av Adolf Fredrik under Brundin den senare av Hedvig Eleonora under tonsättaren själv. Den krönande avslutningen blev Otto Olssons Te Deum med stor orkester och orgel. Min lille tioårige pojke frös av förtjusning när trumpeterna smattrade till Herrens ära, och det gjorde jag med, i »Miserere» kom den där obeskrivliga förtätade stämningen av en i toner bedjande Kyrka.

Ja, det var ett minnesvärt jubileum. Sveriges allmänna organist- och kantorsförening är att lyckönska — och måtte välsignelse följa dess strävanden att fortsätta förverkligandet av den syn på kyrkomusikerns gärning som här på ett sådant fint och förnämligt sätt fick komma fram.

L. Lindhagen.

L. I. Wahlman som kyrkobyggare.

När Lars Israel Wahlman fyllde 75 år för sju år sedan, fick man ett osökt tillfälle att erinra sig hans verksamhet som arkitekt, framför allt som kyrkobyggare, och vad denna verksamhet betytt. Eftersom han utan gensägelse varit vårt lands flitigaste och skickligaste kyrkoarkitekt i senare tid, är det anledning påminna om denna insats helst som det nu föreligger en utomordentligt vacker och innehållsrik bok, som skildrar hans verksamhet. Efter en inledande presentation av arkitekt Bengt Romare följer en vidlyftig illustrationsavdelning, som ger en utomordentligt levande bild av konstnären samtidigt som urvalet av bilder på pricken ger det karakteristiska av arkitekturmonumenten och detaljerna.

Här undantar vi i skildringen Wahlmans verksamhet som hus-

Verk av L. I. Wahlman. Skisser, ritningar och fotografier med en inledande essay av Bengt Romare utg. av Svenska Arkitekters Riksförbund under red. av Sven Ivar Lind, Bengt Romare och Nils Sterner. Sthlm AB Tidskr. Byggmästaren 1950.

byggare och begränsar oss till hans kyrkor. Hans stil var färdigbildad i början av 1900-talet, och 1906 stod han redo att bygga Engelbrektskyrkan. Man måste erinra sig samtida svensk kyrkobyggnadskonst för att förstå det nya och djupa greppet båda på gestaltningen av kyrkorummet ur liturgisk synpunkt och på arkitekturens allmänna drag. Bara i huvudstaden byggdes alltjämt vid denna tid i förfalskad medeltidsstil Johannes, Gustav Adolfs, Oscars, Sofia och Gustav Vasa kyrkor, de fyra förstnämnda i gotik, den sistnämnda i pseudobarock. Engelbrektskyrkans arkitektur är renad från stilimitationer, men där finns naturligtvis reminiscenser av bysantinsk byggnadskonst, med vilken en nordisk tyngd framträder och dominerar i materialet. Egentligen är byggnadstanken här något osäker. Det verkar som om arkitekten har för mycket att ge så att formspråket blir för rikt. Ett tidigt utkast till interiören visar en egendomlig blandning av bysantinsk stil och jugend. Ett väsentligt drag är betoningen av det konstruktiva — man har en känsla av att formernas språk utformats, kanske rent av inspirerats av djärva och intressanta konstruktioner. Interiören med sitt fina material skulle ha varit ännu finare om de målade dekorationerna begränsats och fått en mera kongenial framställare.

Säkert har det funnits mycket få arkitekter i Sverige, som mera ingående spekulerat över det nutida protestantiska gudstjänstummets utformning. Hans eget program till Engelbrektskyrkan är vackert — kanske för våra öron väl ordrikt och klingande. Ett föredrag i detta ämne höll han 1920. Trettio år senare borde det kunna upprepas med samma stora aktuella betydelse. Huvudtankarna i föredraget är i korthet följande. Kor och långhuset skall samlas i en helhet. Huvudskeppet bör ges så stora mått som möjligt. Höjden ger intryck av kraft, klarhet och lyftning, stor höjd bör föredragas framför dekor. Den framskapar en finare ljusföring. Längddimensionen väcker längtan. Bredd förenar präst och församling och ger rummet styrka men får inte överdrivas. Flera skepp bör föredragas. Stora mått kommer oss att mista självsäkerheten »och göra rummet mottagligt för nya och höga impulser». Koret skall stegra verkan från skeppet men vara öppet, dock samtidigt »något av Österlandet som urkälla, av symbolik och legend». Wahlman vill också införa »landskapslinjerna», varmed han menar ett slags lokal anknytning. Ljuset är ett av byggnadens viktigaste element. Ljuskällorna skall inte ses, ty då ge de ej »det spelande sjungande ljuset i valv och på väggar.» Vanligt

är felet med för starkt ljus. Rörande glasmålning röjer Wahlman tveksamhet — och sannerligen med rätta. Det överensstämmer väl med hans inriktning mot pseudogotiken. Glasmålning, säger han, »skall sparas till utsökta platser och för benådade konstnärer». Det skulle vara intressant att veta i vilken grad Nathan Söderblom inverkat på dessa tankar.

Med Engelbrektskyrkan, som fullbordades 1914, framstod Wahlman som nydanare i vår kyrkobyggnadskonst. Nu följde flera större uppdrag, av vilka ny kyrka i Eskilstuna, Finspång och Bjuråker inte blev utförda, medan förslagen till Margaretakyrkan i Oslo, Östersund och i Nynäshamn uppfördes. Kyrkorna i Östersund och Oslo visa hur hans formspråk blivit renare och samtidigt känsligare för helhetsverkan.

Hans huvudverk efter Engelbrektskyrkan blev kyrkan i *Sandviken* (1912—31). Tornet är placerat i öster över koret liksom i Tranås nya kyrka. Planen visar en bred treskeppig kropp med rektangulärt kor. Säkerligen är interiören Wahlmans mest helgjutna och vackra. Ungefär samtidigt fullbordades kyrkan i *Tranås* och Ansgarskapellet på Björkö. Den förra har samma enkla självklarhet som Sandvikens kyrka. Koret är här runt och krönes av ett runt torn. Korets form skulle ha gjort akustiken omöjlig om inte altartavlan tillkommit. Det är också dess enda funktion, tyvärr. *Björkökapellet* blev rätt omtvistat, men äger stora arkitektoniska förtjänster. Från skisser i medeltidspastischerande stil skapar han i ett originellt grepp en slags ljudrum, en stor tribun för friluftsgudstjänster och samtidigt ett slags minnestempel.

När Wahlman skulle utforma ett katolskt gudstjänstrum ställdes hans förmåga på ett hårt prov. Skulle han kunna variera sitt protestantiska byggnadsideal? Såvitt jag förstår har han icke gjort det i den katolska kyrkan i *Norrköping*. Koret har samma öppenhet och bänkkvarteren samma evangeliska och skrymmande fasthet. Sidoaltarena äro skickligt underordnade. Det är ett vackert rum, men knappast katolskt i sin utformning. En ny sida av hans konst spåras i förslaget till svensk kyrka i *New York*. Här utnyttjar han sin ungdoms kunskaper i engelsk gotik och skapar en mycket rik interiör. Kyrkan blev aldrig byggd.

Dessa korta antydningar ge inte någon föreställning om hur ytterst noga studerad varje ny kyrka var innan byggnadsarbetet fick börja. Wahlman var född konstruktör, och några praktiska detaljer lämnades aldrig åt slumpen. Inga detaljer glömdes heller,

ty Wahlman fordrade, att minsta småsak från stolar, armatur till klockorna skulle ritas av honom.. Hans genomtänkta och för sin uppgift så ytterst väl studerade arbeten inledde en ny tid för kyrkobyggnadskonsten i Sverige. Från honom kunde en ny sakralarkitektur utgå, och i viss utsträckning har detta redan skett.

Bengt Cnattingius.

Ett bidrag till dialogpsalmens historia.

Den tyska psalmhistoriska forskningen har icke till fullo beaktat det förhållandet, att det finnes ett stort antal tyska psalmer, skrivna under stormaktstiden av tyskar bosatta i Sverige. Det kan synas underligt, att det i svenska psalmböcker intogs psalmer, som voro översatta från tyska kyrkovisor, vilka voro alldeles okända för dåtidens utgivare av rikstyska psalmböcker. Dessa psalmer blevo således aldrig införlivade med den rikstyska psalmtraditionen. Man söker därför förgäves i den tyska hymnologiska litteraturen efter psalmer sådana som »Schönstes Kindlein sey willkommen» och »Ach Herr Jesu, das ist Pein». (B. Wahlström, Studier över tillkomsten av 1695 års psalmbok, Akad. avh. Uppsala 1951, sid. 145 not 8). Joh. Gerdes' »Jesus ist mein heil und leben» och de anonyma »Jesu meiner Seelen Ruh» och »Jesus meine Lust und Wonne» torde även tillhöra de inom rikstyskt område okända psalmerna. (a. a., sid. 145 not 1).

Till de av den tyska forskningen icke uppmärksammade psalmerna på svenskt område hör en ur flera synpunkter mycket intressant psalm, som med all sannolikhet är författad av den på sin tid livligt omdiskuterade tyske prästen i Stockholm Joh. Jac. Leibnitz. (Leibnitz se E. Linderholm, Sven Rosén, Akad. avh. Uppsala 1911, sid. 89. Wahlström, a. a., sid. 208). Psalmerna, som är försedd med titeln »Kreutz Kelch der Frommen», kan sjungas på samma melodi som »Meinen Jesum lass ich nicht». (Uppsala universitetsbibliotek: T 201). Den är uppställd som en dialog mellan Jesus och själen, där själen i sin nöd anropar Frälsaren. »Jesu, meiner Seelen Lust / Blicke auf die bange Brust / Wass für Jammer, wass für Schmertzten / Dringen sich zu meinem